

İklim Adaletine Kant ve Rawls'un Etik Temelli Adalet Teorileri Çerçevesinde Felsefi Bir Yaklaşım

A Philosophical Approach to Climate Justice in the Framework of Kant and Rawls's Ethical-Based Theories of Justice

AYSEL DEMİR*

* Assoc. Prof., Kırıkkale University, The Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Ankara yolu 7. km. Yahşihan, 71450, Kırıkkale Türkiye, E-Mail: ayseldemir@kku.edu.tr
 <https://orcid.org/0000-0001-7283-1565>

Öz: Fosil yakıt kullanımıyla artan sera gazı salımları küresel iklim değişikliğine yol açan önemli bir faktördür. Bu değişikliğin etkisi eşit dağılmamakta, özellikle bundan en az sorumlu olan dezavantajlı ülkeleri etkilediği görülmektedir ki bu da iklim adaletinin doğmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, iklim adaletinin ne olduğu, neden ortaya çıktığı ve iklim değişikliğinin yaşanmasında güçlü devletlerin adil olarak sorumluluklarını yerine getirip getirmediği tartışılmaktadır. Felsefi olarak konuya yaklaşıldığında, özellikle Immanuel Kant ve John Rawls'un etik temelli adalet teorilerinin iklim adaletine etkisi incelenmiştir. Dağıtıcı adalet bağlantısıyla iklim değişikliği sorunu birçok felsefi soruyu beraberinde getirmekte, etik anlamda sorumluluk ve yükümlülükleri bizi bağlamaktadır. Değişikliğin yaşanmasında sorumluluğa sahip gelişmiş ülkeler sadece vaatlerle teorik tartışmalar üretmekte ama ödev ve sorumluluklarını yerine getirmeyerek pratikte bir çözüm sunmamaktadırlar. İklim değişikliğine karşı varolan imkânların sürdürülebilirliği konusunda sahip olunan tarihsel sorumluluklar, özellikle nesiller arası etik sorunlarına işaret etmektedir. İklim değişikliğinin etik yönü; tarihsel sorumluluklar, varolan imkânlar, sürdürülebilirlik ve adalet temellerinde ilerlemektedir.

Anahtar kelimeler: İklim değişikliği, İklim adaleti, Eşitsizlik, Etik, Immanuel Kant, John Rawls

Abstract: Increasing greenhouse gas emissions with the use of fossil fuels is an important factor leading to global climate change. The impact of this change is not evenly distributed, it seems that it especially affects the disadvantaged countries that are least responsible for it, which has led to the emergence of climate justice. Therefore, in this study, it is discussed what climate justice is, why it arises, and whether powerful states fulfill their responsibilities fairly in experiencing climate change impact. When approaching the subject philosophically, the effect of Immanuel Kant and John Rawls's ethical-based justice theories on climate justice have been examined. With its distributive justice connection, the problem of climate change raises many philosophical questions and binds us to ethical responsibilities and obligations. Developed countries, which are responsible for the change, only produce theoretical discussions with promises, but do not fulfill their duties and responsibilities and do not offer a solution in practice. Historical responsibilities regarding the sustainability of existing opportunities against climate change point to intergenerational ethical problems in particular. Ethical aspects of climate change; it progresses on the basis of historical responsibilities, existing opportunities, sustainability and justice.

Keywords: Climate change, Climate justice, Inequality, Ethics, Immanuel Kant, John Rawls

Gönderim 14 Nisan 2022
Düzeltilmiş Gönderim 14 Haziran 2022
Kabul 14 Haziran 2022

Received 14 April 2022
Received in revised form 14 June 2022
Accepted 14 June 2022

Giriş

21. yüzyıl ne yazık ki iklim değişikliğinin herkesi ve her şeyi derinden etkilediği, sorunların artık “ben buradayım!” dediği bir çağdır. Elbette iklim değişikliğinin tarihi oldukça eskidir ancak bu değişiklik keskin bir biçimde 18. yüzyılda Sanayi Devriminin etkisiyle derin yaralar açmaya başlamıştır. Dolayısıyla iklim değişikliği; geçmişte başlayan, bugün çoğalan ve gelecekte dönüşü olmayan sonuçlara yol açacak bir süreçtir denilebilir.

Bilindiği gibi sera gazı salımlarına bağlı sıcaklık artışıyla buzullar erimekte, deniz seviyeleri 10 ile 20 cm yükselmekte, kuraklık veya sel gibi aşırı iklim olaylarıyla ve doğal afetlerle her geçen gün daha fazla yüz yüze gelinmektedir. Eğer sorumluluklar alınmaz, soruna çözüm getirilmez ise Atmosfer sıcaklığının yaklaşık 2°C daha ısınacağı iddia edilmektedir ki bunun doğa ve insan üzerinde ağır sonuçları olacağı artık herkesçe bilinmektedir. Sıcaklık artışıyla oluşacak yağış değişiklikleri ve su sıcaklıklarının artması bir takım virüs, bakteri ve parazitlerin yaygınlaşması gibi sonuçlar doğuracak ve böylece içme suyu sıkıntısıyla birlikte çeşitli bulaşıcı hastalıkların da önü açılacaktır. Sıcaklıklardaki artışla yükselen deniz seviyesi tarımda da çeşitli sorunlara yol açıp gıdaya erişimi de engelleyecektir.¹ Ayrıca, atmosferin karbon seviyesindeki yükseliş dünyanın ısısını bu şekilde arttırmaya devam ederse, olağanüstü sıcak günlerin çok yakında olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir ifadeyle, temel doğal kaynakların kullanımında ve dağıtımında büyük sorunlar yaşayacağımız açıktır.²

Bu durum, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (The Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC) “İklim Değişikliği 2021: Fiziksel Bilim Temeli” başlıklı raporunda açıkça ifade edilmiştir. Raporda 1,5°C eşiği ne kadar aşılsa, gezegenin öngörülemeyen ve ciddi risklerle karşı karşıya kalma olasılığının da o kadar artacağı belirtilmiştir. Bunu önlemek için raporda, hükümetlere iklim krizi ile mücadelede acil eylem planı çağırısında bulunulmuştur. 31 Ekim-12 Kasım 2021 de Glasgow da düzenlenen COP 26 da (26. Taraflar toplantısı) bu açık eylem çağırısı tekrarlanmış, katılımcı tüm ülkelerin onaylayacağı adil bir eylem planına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Ancak ne yazık ki “karbonsuz gelecek” anlayışı ile yola çıkılan COP 26'da iklim krizi ile mücadelede tam anlamıyla bir sonuç çıkmadığı için önemli bir fırsat kaçırılmış gibi gözükmektedir. Bu duruma vurgu yapan IPCC'nin, “İklim Değişikliği 2022: Etkiler, Adaptasyon ve Kırılabilirlik” raporunda ise “iklim değişikliğinin insan refahı ve gezegenin sağlığı için bir tehdit oluşturduğu” ve “adaptasyon ve azaltım konularında ileriye yönelik ortak küresel eylemlerde daha fazla gecikmenin, herkes için yaşanabilir ve sürdürülebilir bir geleceği yok edeceği” dile getirilmiştir.³ Geri döndürülemez etkisi olan bu kritik eşiklerin aşılması, iklim krizinin büyük boyutlara ulaşmasına neden olmakta olup ciddi kayıplara yol açmaktadır. Buna ek olarak, sıcaklık artışını 1,5°C'ye yaklaştıran kısa vadeli eylemler, iklim değişikliği kaynaklı öngörülen kayıp ve

¹Ayrıca, eğer Atmosferde karbon seviyesindeki artışın dünyanın ısısına etkileri böyle artmaya devam ederse, süper sıcak günler kapıda demektir. Artan ısı dünyasında, gıda güvenliği konusunda endişeli olmak için ek sebepler var demektir. Lester R. Brown, *Dünyayı Nasıl Tükettik*, çev., M. Fehmi İmre, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2006, s.17.

²Angela Kalhoff, “John Rawls and Claims of Climate Justice: Tensions and Prospects”, *New Perspectives on Distributive Justice*, der., Manuel Knoll, Stephen Snyder ve Nurdane Şimsek, Berlin: De Gruyter Publishing, 2019, s.317.

³IPCC, “Working Group II Contribution to the IPCC 6th Assessment Report”. Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Valnurability. 2022.

zararları daha yüksek ısınma seviyelerine kıyasla önemli ölçüde azaltabilir görünmekle değildir. Mevcut salım politikaları ve taahhütlerinin böyle devam etmesi, dünyayı yaklaşık 2,3°C-2,7°C ısınma rotasına sokacaktır.⁴ İklim değişikliği kaynaklı kayıp ve zararlar, sıcaklık artışı ile hızla artacak, çoğu durumda insanların ve doğanın uyum sağlayamayacağı riskler yaratacaktır.

Anlaşılabileceği üzere, yaşanan bu iklim değişiklikleri insanlığa fazlasıyla zarar vermektedir ve verecektir de! Ancak bu değişikliğin etkilerinin tüm dünyada eşit olarak hissedildiğini söylemek de yanlış olacaktır. Bu değişikliğin kurbanları genellikle en az sorumluluğa sahip yoksul ülkelerken, sorumlular olumsuz etkilerden daha az pay almaktadırlar. İklim, herkes için keskin bir şekilde değişiyormuş gibi gözükse de bazıları için etik ve adil olmayan derin izler bırakarak eşitsiz bir biçimde daha fazla değişmektedir.⁵ Adaletsiz bir şekilde ilerleyen dünya düzeninde, iklim değişikliği ve eşitsizlikler birbirinden bağımsız olmadığına göre, eşitliği sağlamak için adalet ve insan haklarına odaklanmak gerekmektedir.

İklim değişikliğinin yoksul ülkeler üzerinde ağır etkileri olmasına rağmen, değişimin sorumlusu olan gelişmiş ülkeler sadece vaatlerde bulunarak teorik tartışmalar üretmektedir. Belki de var olan konforunu sürdürmeye çalışırken bütün konforunu tamamen kaybedeceğini düşünmeyen bu ülkeler, pratikte çözüm getirmekten kaçınmaktadırlar. İklim adaleti ise doğayı kurtarmak, zarar gören insanların en az etkiyle kurtulmalarını sağlamak ve iklim krizinden sorumlu olanların peşine düşerek onlardan hesap sormak istemektedir.

Yaşanan iklim değişiklikleri sonucu ortaya çıkan adaletsizlikler insanları siyasi, sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik tedbirler almaya zorlamaktadır. Bu da bazı stratejileri gerekli kılmıştır. Devletlerin çoğu bir araya gelerek çözüm bulmak amacıyla birtakım anlaşmalar etrafında birleşmişlerdir. İklim değişikliğine ortak çözüm çabasında, 1992'de Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ilk resmi girişim olarak ortaya çıkar. Bu girişimlerden en etkili de 2015'de imzalanan Paris Anlaşmasıdır. Ancak bu iki süreç arasında yine bağlayıcılığı olmayan birçok anlaşmanın bulunduğunu da hatırlatmakta fayda vardır. Gelecek için umut olarak görülen Paris Anlaşması'nda ülkeler gerekli önlemleri almakla yükümlü kılınmıştır.⁶

İklim adaleti temelinde ilerleyen uluslararası Paris Anlaşması, iklim değişikliğiyle başa çıkmak için bir yol haritası çizmiş ve iklim sorunlarına neden olan zengin ülkelerin iklim değişikliği konusunda sahip olduğu sorumluluklara dikkat çekmiştir. Bu sorumluluklar, karbon salımlarını azaltmak, gelecek nesillerin bu durumdan etkilenmemeleri için gerekli hazırlıkları yapmak, az gelişmiş yoksul ülkelerin iklim değişikliğine adaptasyon sağlamalarına ve iklim değişikliğinin etkilerinden en az şekilde etkilenmelerine yardımcı olmaktır.⁷

⁴IPCC, "Working Group II Contribution to the IPCC 6th Assessment Report".

⁵Bununla birlikte hem değişime hem de eşitsizliğe neden olan gelişmiş zengin devletler, kendilerini korumak için her türlü tedbiri alırlar. Onların daima geri planda güvenecekleri güçleri ve yatırımları vardır.

⁶Küresel ısınmanın 1,5°C ile sınırlandırılması istenmektedir. Küresel ortalama sıcaklık artışını sanayileşme öncesi seviyelerin 2°C'nin çok altında tutmak ve sıcaklık artışını sanayileşme öncesi seviyelerin 1,5°C üzerinde sınırlandırmak için çaba sarf etmek, bunun iklim değişikliğinin risklerini ve etkilerini önemli ölçüde azaltacağını kabul etmek Paris Anlaşmasının ikinci makalesinde geçer. United Nations, *Paris Agreement*, 2015, s.5.

⁷IPCC'nin, "İklim Değişikliği 2022: Etkiler, Uyum ve Kırılabilirlik" raporunda. "Adaptasyon ve Azaltım konularında ileriye yönelik ortak küresel harekete vurgu yapılmıştır. Burada adaptasyon ile kastedilen ve karbon salımlarının azaltımında benimsenen ilke; uygulama ve politikalara uyum sağlanması ve ortak

Belirtilen sorumluluklar dâhilinde ülkelerin iyi niyetle hareket etmelerini temel alan Paris Anlaşması, gelecek nesiller için bir umut niteliği taşısa da insanoğlunun çıkar odaklı bir varlık olduğu unutulmamalıdır. Kendi çıkarları söz konusu olduğunda insanın ne derece iyi niyetli olacağı tartışma konusudur.

Devletlerin iklim adaleti konusunda etik ve siyasi olarak atacakları her adım gelecek nesiller üzerinde derin izler bırakacaktır. İşte bu noktada, iklim adaleti savunucuları bir taraftan dünyayı korumanın peşindeyken bir taraftan da özellikle etik anlamda eşitsizliklere parmak basarlar.

İklim değişikliğinin küresel olarak nesiller arası düzeyde ciddi etik sorunlar içerdiği bilinmektedir. Özellikle ‘gelecek nesillere karşı iyi niyet, ödev ve sorumluluklar’ tartışması, iklim etiği çerçevesinde bizi Kant ve Rawls’un etik ve siyasi teorilerine bağlamaktadır. Bu düşünürlerin etik temelli siyasi anlayışları özgürlük, eşitlik ve adalet çerçevesinde gelecek nesiller için ‘olması gereken’e bizi yönlendirir. Elbette her iki düşünür de doğrudan iklim adaletine yönelmemiştir ama teorilerinin farklı biçimlerde de olsa nesiller arası adaletle işaret ediyor olması, onların düşüncelerini iklim adaletine bağlı kılmaktadır. Bu anlamda, iklim adaletinin ne olduğunu ve iklim adaletinin iklim değişikliği sonuçlarına çözüm getirmede başarılı olup olmadığını felsefi olarak incelemek gerekmektedir. Özellikle Kant ve Rawls’un düşüncelerinin etik temellerde, iklim adaletinin yapılandırılmasında ne derece etkili olduğunu görmekte fayda vardır.

İklim Adaleti

Genel olarak bakıldığında, iklim adaletinin küresel ısınma sorununa karşı ne tür tedbirlerin alınması, adil ve eşit bir biçimde ne tür sorumlulukların üstlenilmesi gerektiği üzerine odaklandığı görülmektedir. Günümüzde zamansal, mekânsal, sınıfsal ve toplumsal cinsiyet temelli hakların eşit dağıtılmadığı bir adaletsizlik ortamına, iklim krizinden kaynaklı sorunların yarattığı eşitsizliklerin de eklenmesiyle iklim adaleti kavramı ön plana çıkmıştır.⁸ Bu noktada, adaletsizliklerle bağlantılı olarak kaynaklara eşit erişim hakkına ve nesiller arası adaletle vurgu yapan iklim adaleti; eşitlikçi bir kalkınma, adil bir dağılım üzerinden ilerler. İklim adaletinin sağlanmasında, iklim değişikliğinin yol açtığı zararları görüp onları telafi etmeye çalışmak, az avantajlı toplumların yükünü hafifletmek ve ortak ama farklılaştırılmış sorumluluk anlayışıyla yerelden küresele doğru çözüme gitmek iklim adaletinin temel mantığıdır.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren iklim değişikliğiyle ortaya çıkan olumsuz koşullar ile onların sonuçları konusunda ve özellikle 1992 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin (BMİDÇS) kabulünden bu yana iklim adaleti çerçevesinde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitlik, hak ve sorumluluklar konusunda derin tartışmalar süregelmektedir. Bu tartışmalarda taraf olan İklim Adaleti Hareketi (Climate Action Network (CAN)) ve diğer hareketler zamanla bir araya gelmiş, doğayı ve gelecek nesilleri kurtarmak için sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda köklü dönüşümler gerçekleştirerek, iklim adaletinin sağlanması için ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır. Bunun için de BM İklim Değişikliği Taraflar Konferansında (COP) her yıl bir araya gelip

hareket etme durumudur.

⁸Aygül Akkuş, “Küresel Güney Bağlamında İklim Etiği ve İklim Adaleti Uygulamaları”, *Cappadocia Journal of Area Studies (CJAS)*, 3/2 (2021), s.202.

sorumluluklarına göre bütün ülkeleri bağlayacak kararların alınmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Bunlardan sonuncusu COP 26, Kasım 2021’de Glasgowda düzenlenmiştir. Talepler, ulusal/uluslararası düzeylerdeki karar alıcılara yöneltilerek iklim krizine karşı acil eylem planlarının adil bir biçimde uygulamaya koyulması istenmiştir. Doğa ve insan için felaket getirecek değişimleri kontrol altına almak, sıcaklık artışının seviyesini aşağılara çekmek, bunları yaparken de etik olarak adalet ve eşitlik kavramlarını da göz ardı etmemek bir gereklilik olarak görülmüştür. Anlaşılacağı üzere iklim adaleti, adaletsizlik sonucu ortaya çıkan durumları değiştirerek adil bir sisteme ve iklim düzenine dönmek için kurulmuştur. Buna göre iklim adaleti, herkesin eşit haklara sahip olması konusunda dünyada var olan her türlü mal ve hizmetten eşit oranda faydalanmayı ve eğer bir sorumluluk üstlenilmesi gerekiyor ise bunun dengeli olarak insan haklarını zora sokmayacak şekilde yapılması gerektiğini kabul eder.

İklim değişikliğinin ortaya çıkmasında en az sorumlu olanların bu değişimden en fazla etkilenen olmaları, güç tartışmalarını da beraberinde getirdiği için iklim adaleti, iklim değişikliğinden dolayı ortaya çıkan güç eşitsizliklerini de azaltmak istemektedir. İklim değişikliğinin etkisinde kalan az gelişmiş ülkeler, kaynaklara sınırlı ulaşmaları nedeniyle en riskli toplumlar olarak görülürler ve güçlü devletlerin desteğine ihtiyaç duyarlar. Ancak, günümüzde iklim krizine neden olan bu güçlü devletlerin her türlü maliyet ve sorumluluktan kaçmak istemeleri bütün çabaları çıkmaza sokmaktadır. Ne yazık ki adaptasyon ve iklim hasarlarının maliyetlerini hasara yol açanlardan tedarik etmek oldukça sorunlu bir konudur.

İklim değişikliği geçmişin, şimdinin ve geleceğin sorunu olarak ortaya çıkar. Bunun anlamı, iklimi değiştiren salımların etkilerinin yüzyıllar boyunca devam edeceği ve gelecek nesilleri de büyük oranda etkileyeceğidir.⁹ Bu durumdan hareketle çevre sorunları yaratan nesillerin, gelecek nesillere olan sorumluluğu konusunda ‘nesiller arası adalet’ tartışmaları alevlenir. Tartışma konularına sorumluluk ve yükümlülük kavramları girdiği zaman, etik alanından da pay alınıyor demektir. Dolayısıyla, eğer nesiller arası adalet, sorumluluk ve yükümlülüklerden söz edilecekse ister istemez etik ve siyasi alana girecek ve düşünürlerin bu konulardaki felsefi düşüncelerini de incelemek gerekecektir.

Felsefi Temellerde İklim Adaletine Bakış

Doğa ile sürekli bağlantı içinde olan insan, kendi var oluşunu doğa içinde gerçekleştirir. Varoluş aşamasında bilginin türlerinden biri olan teknik bilgi ve daha sonra teknoloji aracılığıyla insanın kendi çıkarına doğa üzerinde egemenliğini artırması, insanın faydasına ama doğanın zararına işlemeye başlamıştır. Dünden bugüne, bugünden yarına kadar ortaya çıkan ve çıkacak olan çevre ve iklimdeki bozulmaya yönelik değişimler, etik ve adalet sorunlarıyla kendini belli eder. Etik çerçevesinde iklim adaletine bakıldığında, insanın özellikle doğa üzerindeki etkinliğinin yarattığı sorunların nasıl çözümleneceği, değişimlere nasıl uyum sağlayacağı, gelecek nesiller konusunda neler yapılacağı konularına odaklanıldığı görülür. Bunlar, iklim etiği temelinde iklim adaletinin ana temalarıdır.

Felsefi olarak duruma bakıldığında, adalet tartışmalarının geçmişinin çok eskilere dayandığı görülür. Platon, Aristoteles, Kant, Rawls gibi düşünürlerin etik temelli

⁹Marc David Davidson, “How Fairness Principles in the Climate Debate Relate to Theories of Distributive Justice”, *MDPI Sustainability*, 13/302 (2021), s.7.

adaletle bakışları bir anlamda iklim adaletine de yol gösterici olmaktadır. Örneğin, Platon'un *Devlet* diyalogu Birinci Kitap 338c'de Trasymakhos "doğruluk (adalet) gücünün işine gelendir" iddiasını ortaya atar.¹⁰ Bu iddianın günümüzde her türlü duruma uygulanabileceği gibi, iklim adaletsizliğine de uygulanabilir olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Doğadan sağlanan maksimum faydayla gelişip zenginleşmiş güçlü devletlerin iklim değişikliğine karşı önlem alma konusundaki isteksizlikleri bu söylemin haklılığını bize kanıtlamaktadır.

Aristoteles ise özellikle iklim adaletini temellendirmede hem etik olarak hem de siyasi olarak bir dönüm noktası gibidir. Ahlaki yapıda Altın Orta'nın peşinde olan Aristoteles, iki uç arasında dengeyi bulmak ister ki bu da insanları erdemli ve adil bir yaşama yönlendirir. Buna göre bir tarafta iklim değişikliğinin etkilerini görmesine rağmen sorumluluğunu kabul etmek istemeyenler, diğer tarafta da bu değişiklikte katkısı az olan ama en çok etkilenen adalet isteyenler. Olması gereken her iki tarafın da durumlarına göre, sorumluluklarına göre fedakârlık yaparak etik temellerde doğada dengeyi sağlamaya çalışmalarıdır. Aristoteles, adaletsizliğin haksızlıkla ilgili olduğunu, eşitlikten ziyade zararlı olan ve birilerine haksız avantajlar sağlayan eşitsiz bir ilişki ile ilgili olduğunu söyler.¹¹ Burada en önemli sorun; bu eşitsizliği ve haksızlığı "isteme" durumudur ki bu, bireysel keyfiliği de beraberinde getirir.¹² Bu noktadan baktığımızda Aristoteles'e göre, siyasi olarak tarafların durumlarına göre davranmak en adil olan şeydir. Adaleti dağıtıcı ve düzenleyici-düzeltilici adalet olarak iki biçimde açımlayan Aristoteles'in her iki adaleti de iklim adaletinde yer bulur. Dağıtıcı adaleti Aristoteles, saygınlık, hak ve zenginliklerin bireylerin durumuna göre dağıtılması olarak belirlerken, denkleştirici-düzeltilici adaleti yargılama bağlamında suç ve ceza üzerinden tanımlar ve taraflara yasa karşısında eşit muameleyi öngörür.¹³ Bu iki adalet türü daha sonra etik olarak Kant'ın prosedürel adaletine ve özellikle Rawls'ın hakkaniyet olarak adaletine temel oluşturacaktır.

İklim adaleti, iklim değişikliğinin yol açtığı eşitsizlik ve adaletsizlikler çerçevesinde özellikle dağıtıcı adalet içinde değerlendirilir. Dağıtıcı adalet bağlantısıyla iklim değişikliği sorunu birçok felsefi soruyla insanı karşı karşıya getirmekte ve etik tartışma konusu olan sorumluluk ve yükümlülükler sorunuyla da baş başa bırakmaktadır. Bir yanda iklim değişikliğinin etkisine maruz kalanlar, diğer yanda ise iklim değişikliğinin oluşmasına katkıda bulunanlar... Peki, bu noktada sorumluluklar ve yükümlülükler nasıl dağıtılacaktır? Azaltma ve Adaptasyon işlemleri nasıl uygulanacaktır?

Dağıtıcı adalet, sera gazları salımlarının azaltılması konusundaki yükümlülüklerin ve maliyetlerinin paylaşımı sorununa işaret etmektedir. Yüklerin dağılımı değerlendirilirken eşitlik, dededen kalma (grandfathering), ihtiyaç, sorumluluk, kuşaklararası temel ihtiyaçlar ve tasarruf ilkesi göz önünde bulundurulmaktadır ve özellikle iklim adaletini en iyi açıklayan kuşaklararası iklim adaleti ve dağıtıcı adalet ilkesine odaklanılmaktadır.¹⁴ Azaltım ve adaptasyon devletlere büyük eko-

¹⁰ Platon, *Devlet*, çev., Sabahattin Eyüpoğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1995, s.29.

¹¹ Aristoteles, *Nikomakos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1998, s.88-94.

¹² Arslan Toprakkaya, "Adalet Bağlamında Platon Aristoteles Karşılaştırması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6 (2009), s.629.

¹³ Aristoteles, *Nikomakos'a Etik*, s.18.

¹⁴ Merve Suzan Ilık Bilben, "Yeni Bir Toplumsal Düzenin Doğum Sancısı: İklim Adalet(sizli)ği ve Hak Temelli Yaklaşımın Önemi", *Mediterranean Journal of Humanities*, 8/1 (2018), s.216.

nomik maliyetler getirmektedir. Ortaya çıkan bu maliyet sorunları nedeniyle ülkeler hem yerel hem de küresel çerçevede gereklilikleri yerine getirmekte ya zorlanmakta ya da özellikle sorumluluk almak istememektedirler. Bu noktada, özellikle Paris Anlaşması'nda azaltım sorumluluğu ve adaptasyon maliyetlerinin paylaşımını belirleyen ilkeler, eşitlik temelinde 'ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluk' çerçevesinde belirlenmiştir. Düzeltici-cezalandırıcı Adalette ise adaletsizlik sonucu ortaya çıkan zararın giderilmesine odaklanılır ve tarihsel sorumluluklar kapsamında 'Kırleten öder' ilkesiyle iklim değişikliği sonucu ortaya çıkan kayıp ve zararların ödenmesine işaret edilir. Bu durumda, zararların karşılanması amacıyla gelişmiş ülkelerin tazminat ödemesi gerekir ancak ne yazık ki özellikle Paris Anlaşmasının bağlayıcı yasal sonuçlarının olmaması, bu gerekliliğin yerine getirilmesini sıkıntıya sokar. Doğal olarak resmi yasalarla suç olarak atfedilmeyen bir durumun cezalandırılması da beklenemez.

Ortak ama farklılaştırılmış sorumluluklar hem Aristoteles'in hem de ondan etkilenen Kant ve Rawls'un etik ve siyasi görüşlerinin de özünü oluşturur. Buna göre taraflar, bir durumun oluşmasına ne kadar katkıda bulunmuşlarsa, bedelini ödeme konusunda da bir o kadar pay alırlar. Ancak belirtildiği üzere, tarafların yasal bağlayıcılığı olmayan anlaşmalarla ortaya konan bu etik ilkelere uymadıkları zaman cezalandırılmaları söz konusu değildir.

Buna ek olarak, gelecek nesilleri düşünerek alınan sorumluluklar ve yükümlülükler bizi doğrudan etik olarak Kant'ın evrenselleştirilebilirlik ilkesi, inanın amaç olarak görülmesi ilkesi ve dünya yurttaşlığı düşüncesine bağlar. Yine Kant'ın bu ilkelerini kendine örnek aldığı iddia eden Rawls ise nesiller arası adalet probleminde eserlerinde hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yer verir. Özellikle çevre ve iklimi kurtarmada temel ilke olan 'hakkaniyet olarak adalet'in sorumlulukların üstlenilmesini gerektireceğini ve bunun da 'fark ilkesi' ile gerçekleştirilebileceğini iddia eder. İklim değişimiyle ortaya çıkan bozulmaların çözüm yollarına bakıldığında, Rawls'cu hakkaniyet olarak adalet teorisinin dağıtıcı adaletle bağlandığı, Kant'ın savunduğu prosedürel adaletin de düzenleyici adaletle bağlandığı görülür. Kant ve Rawls'un düşünceleri, iklim adaletinin ahlaki ve siyasi olarak değerlendirilmesinde oldukça önemlidir. Bu nedenle, her iki düşünürün düşüncelerinin iklim adaletine göre nasıl yorumlandığını kısaca değerlendirmekte fayda vardır.

Kantçı ve Rawls'cu Bağlamda İklim Adaletinin Değerlendirilmesi

Bir bütün olarak bakıldığında, her iki düşünürün etik ve siyasi teorilerinin hem birbiriyle bağdaştığı hem de düşüncelerin iklim adaleti konusunda belirleyici olduğu görülmektedir. Elbette siyasetin yapılanması, daha çok toplumsal yapıdaki normatif kuralların, diğer bir ifadeyle, ahlaki kuralların etkisiyle gerçekleşir. Bu noktada siyasetle bağlantısı bakımından etik ve ahlak arasındaki farkların ne olduğu tartışması da ortaya çıkar¹⁵ ve etiğin ahlak ile kıyaslandığında daha evrensel bir yapıya sahip olduğu görülür. Buna bağlı olarak özellikle Kant'ın evrensel etik anlayışının küresel anlamda iklim değişikliğinin getireceği zararlara engel olma

¹⁵Etik ve ahlak kavramları her ne kadar aynı gibi algılsa da hem köken hem de içerik açısından birbirlerinden ayrılırlar. Arapça da "hulk" kökeninden gelen ahlak; huy, davranış alışkanlıkları, mizaç veya karakter gibi kavramlara karşılık gelir ve iyi ve kötü kavramlarıyla yol alır. Ahlak felsefesine işaret eden "Etik" kelimesinin Yunanca karşılığı ise "Ethos"dur ve bir toplum ya da bir kişinin geleneksel anlamdaki ahlaki eğilimini, tutumunu ve duruşunu verir. Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş*, çev., Gönül Özen Sezer ve Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.36-37.

veya zararları karşılama yol gösterici olacağı söylenebilir. Her ne kadar Rawls, *Bir Adalet Teorisi* adlı eserinde küresel olmayan kapalı bir toplum yapısına yönelse de bu açığı *Halkların Yasası* adlı eserinde kapatır. Böylece iklim adaleti, ortak ama farklı sorumluluklar ilkesinden hareketle her iki düşünürün uluslararası adil, özgür ve eşit çözüm önerilerini kendine temel alır.

İşaret edildiği üzere, iklim değişikliğinin sonuçlarıyla ortaya çıkan adalet sorunlarının küresel anlamda ekonomik, kültürel, siyasi ve etik sonuçlar doğurduğu açıktır. Dünden bugüne gelişmemiş ülkelerin haklarının üzerinden geçerek adım adım ilerleyen gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere karşı her anlamda ödev ve sorumlulukları vardır. İklim değişikliğine karşı varolan imkânların sürdürülebilirliği konusunda sahip olunan tarihsel sorumluluklar, özellikle nesiller arası etik sorunlarına işaret etmektedir. Dolayısıyla, iklim değişikliğinin etik yönü; tarihsel sorumluluklar, varolan imkânlar, sürdürülebilirlik ve adalet temellerinde ilerlemektedir.

Geçmiş, şimdiki ve gelecek nesillerin birbirine olan sorumluluklarını yerine getirmemesi demek; etik açıdan gelecek nesillere zarar vermek, gelecek nesillere temiz bir çevre bırakmamak, dünyayı felaketlerden uzak tutamamak demektir. Önceki nesillerin dünyayı korumak için ödev ve sorumluluklarını yerine getirmemesi, şimdiki ve sonraki nesillerin bunun sonuçlarıyla başa çıkamayacak şekilde kaderlerine terk edilmesi anlamına gelir ki bu ne adil ne de etik bir durumdur. Buna göre, gelecek nesillerin refah ve huzuru şimdiki nesillerin aldığı önlemlere bağlı ise nesiller arası adalet konusu etik bir problemdir. Burada N. Buchanan'a sorulan bir soru ve onun cevabı, etik temelde nesiller arası adalet konusunda iyi bir örnektir. Buchanan "Gelecek nesillere ne borçluyuz?" sorusuna; "gelecek hakkında daha az, şimdi hakkında daha çok düşünerek hem şimdiki hem de gelecek nesillere iyilik yapmış oluruz!" şeklinde oldukça yerinde bir cevap vermiştir.¹⁶ O halde gelecek nesiller için yapılacak şey; şimdiki en iyi şekilde korumaktır ki bu süreçte Kant ve Rawls'un düşüncelerinden faydalanmak bir gereklilik gibi gözükmemektedir.

Kant'ın etik anlayışına bakıldığında, iklim adaletinin çözümlenmesinde yol gösterici olduğu görülür. Onun etik anlayışı, koşullu ve koşulsuz buyruk olarak iki kategoride yapılandırılmıştır. Koşullu buyruk, çıkar çerçevesinde yapılan eylemlerin sonucuna dikkat çekerken, koşulsuz buyruk eylemin iyi niyetle yapıp yapılmadığına bakar. Koşulsuz buyruğu pratik alanda uyguladığımız zaman varlık nedenimize de uygun eylemlerde bulunmuş oluruz ve böylece, varlığımıza bir anlam da kazandırmış oluruz. Kant, koşulsuz buyruğu belli formüllere göre yapılandırır. Bu formüller, her zaman uymamız gereken ussal ilkelerdir ve genel geçer niteliktedir.¹⁷ Dolayısıyla, eğer bu etik temeldeki ilkeleri iklim değişimiyle ortaya çıkan sorunları çözmeye kullanırsak, çözüme ulaşmada büyük adımlar da atmış oluruz.

Koşulsuz buyruğun temel ilkelerinden Formül I ya da Evrensel Yasa Formülü, "Aynı zamanda evrensel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eyle!" şeklindedir.¹⁸ Bu ilke ile yapılan eylemin herkes için evrensel olarak uygulanabilir

¹⁶Neil Buchanan, "What do We Owe Future Generations?", *The George Washington Law Review*, 5/6 (2009), s.1296-1297.

¹⁷Aysel Demir, *Kant Ahlak Siyaset*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2020, s.75.

¹⁸Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev., İoanna Kuçuradi, Ankara: Felsefe Kurumu

olup olmadığına bakılır. Eğer yapılan eylem, herkesin kabul edebileceği bir yasa olarak evrenselleştirilebiliyorsa doğrudur, evrenselleştirilemiyorsa yanlıştır. Bu anlamda evrensellik ilkesi, insanın neden olduğu, Antropojenik iklim değişikliğine çözüm bulmada bize yol göstericidir. Evrenselleştirilebilirlik ile sürdürülebilirlik çerçevesinde, sürdürülebilir bir durum evrensel hale de gelebiliyorsa doğrudur. Koşulsuz buyruğun bu temel ilkesi, iklim değişikliğinin nesiller arası adalet yönüyle ilişkilendirilmektedir. Bu ilke, bütün insanları da içine alan evrenselleştirilebilirlik temasında hem şimdiki hem de geleceği içine almaktadır. Böylece insanın geçmişine, şimdisine ve geleceğine, diğer bir ifadeyle doğanın korunması anlamında nesiller arası adaletle işaret etmiş olur.

Kant'ın Formül II ya da Kendinde Amaç Formülü, "İnsanlığı kendinde ve başkalarında, bir araç olarak değil, daima aynı zamanda bir amaç olarak eyle!"dir.¹⁹ Bu ilkeye bakıldığında, insanı araç olarak görmenin etik olmadığı, bunun çıkarlar doğrultusunda insanı, insanlığı ve doğayı kullanmak anlamına geldiği görülür. Bu durum gelecek nesilleri de kapsayacak şekilde açıklanırsa; Kant için bütün insanlar saygıyı hak eden varlıklardır. İnsanlara nasıl davranacağımız geleceğimizin, gelecek nesillerin de birbirlerine ve doğaya nasıl davranacaklarının da belirleyicisi olur. Eğer herkes eylemlerinde evrenselleştirilme ilkesine göre hareket ederse, iklim adaletinin gerçekleştirilmesi için doğru adımlar da atılmış olur. Aynı zamanda Kant'ın Amaçlar Krallığı Formülü olan "Özgür ve iyi istençlerin cumhuriyetinde, amaçlar krallığının bir üyesi olarak hem yasa koyucu hem de yasaya uyucu olacak biçimde eyle!"²⁰ ilkesiyle insanın iklim sorunlarının çözülmesinde hem kontrolü sağlayıcı hem de yasaya uyarak korumacı bir yapıda olduğunu iddia edebiliriz. Bu anlamda Kant'ın düşünceleri, aynı zamanda iklim değişikliğini azaltma politikaları çerçevesinde yönlendirici olup, nesiller arası iş birliğine de işaret eder.

Küresel sorunları aşmak için ulusların iş birliği içinde çalışmasına vurgu yapan Kant,²¹ devletlerin sorunlara karşı koruyacak bir güç olan Birleşmiş Milletler Cemiyeti etrafında birleşmesi gerektiğini düşünmüştür. Kant'ın önerdiği bu cemiyet, barış içinde yaşamak için tüm ülkelerin uyması gereken yasalara işaret eder. Buna göre insanlar, kendilerini yalnızca kendi yerel bölgelerinin vatandaşları olarak değil, aynı zamanda dünya vatandaşları olarak da görürler. Kant, ulusal bağlar ne olursa olsun tüm insanların saygı görmeyi hak ettiğini ve kendilerini ortak bir topluluğun vatandaşları olarak görmesi gerektiğini savunur. Kant'ın bu düşünceleri bizi dünya vatandaşlığı fikrine götürmektedir. İklim değişikliği küresel bir sorun olduğuna göre, dünya vatandaşları iklim sorunu için bir araya gelip çözüm bulmak durumundadır. Dünyanın küreselleşme aracılığıyla küçük bir köy haline gelmesi ile birlikte, dünyanın bir yerinde ortaya çıkan iklim sorunu başka bir yerde yaşayanları da çok kısa sürede etkilemektedir. Kant'ın Birleşmiş Milletler oluşturma fikri, iklim krizi için küresel olarak uluslararası eyleme geçilmesi gerektiğini gösteren bir kaynaktır.

Rawls'un *Bir Adalet Teorisi* adlı eserinde bulunan 'hakkaniyet olarak adalet' teorisi ve *Halkların Yasası*'nda bulunan 'uluslararası adalet' düşünceleri, iklim adaleti-

Yay., 1995, s.38-49.

¹⁹Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s.38-49.

²⁰Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, s.38-49; Demir, *Kant Ahlak Siyaset*, s.65-66.

²¹Immanuel Kant, *Perpetual Peace and Other Essays on Politics, History and Morals*, çev., Ted Humphrey, Cambridge: Hackett Publishing, 1983, s.28.

nin tartışılması konusunda önemli bir çerçeve sunar. Rawls'un *Bir Adalet Teorisi* adlı eserinde, cehalet perdesinin nesiller arası adaletin sağlanması için bir temel oluşturduğu düşünülmektedir. Hatta Rawls, bu eserin 5. Bölümünde, nesiller arası adalet problemini ayrı bir bölüm olarak ele alır. Nesiller arası adalet sorununu çözmek için başlangıç durumunda, cehalet perdesi altında adalet ilkelerini belirleyen taraflardan faydalanır. Belirlenen ilkeler hakkaniyet olarak adaletin detaylarını vermekte, bu ilkelerden özellikle fırsat eşitliği ilkesi nesiller arası adalet problemine işaret etmektedir.

Rawls'a göre, cehalet perdesiyle insanlar, tarafsız bir biçimde kendi konumlarını bilmeden toplumsal normları belirlemek için birleşirler.²² İklim adaletine göre baktığımızda, gelecekteki nesillere karşı duyulan sorumluluk her alanda kaynakların kullanımında tasarruf etmeyi de gerektirmektedir. Bu anlamda iktidarlar, gelecek nesillerin çıkarlarına göre eylemde bulunma sorumluluğuna sahiptir. Çünkü alınan her karar ve yapılan her eylem, gelecek nesilleri büyük oranda etkilemektedir. Bununla birlikte, çıkar varlığı olan insanın gönüllülikle ilerleyen bu yapıyı yıkmaya potansiyelini içinde barındırdığını da söylemekte fayda vardır. Bu açıdan bakıldığında, iklim adaletine yönelik birçok gönüllü anlaşmanın yapılmış olması ancak bu anlaşmaların yasal bağlayıcılığının olmaması, onların ne kadar kırılgan olabileceğinin de bir göstergesidir.

Rawls'un *Bir Adalet Teorisi* adlı eserinde 'nesiller arası' sadece ulusal kapalı sistemlerde geçerlidir. Dolayısıyla, bu eserde nesiller arası adaletin sağlanması için uluslararası bir anlaşmadan söz etmemiştir. Buna göre dağıtıcı adalet uluslararası değil, daha çok ulusların kendi içinde geçerlidir. Rawls, bu eksiği *Halkların Yasası* adlı eserinde uluslararası adalet sorunlarına odaklanarak kapatır ve *Bir Adalet Teorisi*'ndeki kapalı toplum varsayımından vazgeçerek adil, liberal bir toplumun uluslararası ilişkilerde nasıl olması gerektiğini sorgular.²³ Kısaca Rawls, *Halkların Yasası* adlı eserinde, *Bir Adalet Teorisi* adlı eserindeki ulusal adalet teorisini uluslararası düzeye taşır. Rawls'a göre birbirlerinden farklı halklar, insan haklarının korunması ve hoşgörü temellerinde ortak bir anlaşmaya giderler. Amaç, yardıma muhtaç ülkeleri daha saygıdeğer bir duruma getirmektir.²⁴ *Halkların Yasası*'nda adaletin temel görevlerinden biri; iyi düzenlenmiş toplumların yük altındaki toplumlara karşı 'yardım etme görevi'dir. Burada, liberal ve düzgün toplumların iyi düzenlenmemiş toplumlara karşı nasıl bir ortak dış politika izlemeleri gerektiğini belirler. Rawls, 'sadece iyi düzenlenmiş halkların' uluslararası adaletin oluşturulmasına katkı sağlayacağını belirtir. Bu anlamda *Halkların Yasası*'nda o, küresel evrensel ilkeler peşinde değildir.²⁵ Rawls bu noktada, ulusal düzeyde kapsamlı bir yeniden dağıtım öngören fark ilkesini benimsemiştir ki fark ilkesi, toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin, toplumda en az avantajlı durumda olanların maksimum yararına olacak şekilde düzenlenmesini öngörmektedir. Bununla birlikte, uluslararası düzeyde geçerli olan küresel bir fark ilkesi yerine, sadece kısıtlı bir yardım etme yükümlülüğünü öngören ulusal bir ekonomik adalet anlayışını benimsemesi oldukça ilginçtir. Bu anlamda Küresel adaleti savunanlar, Rawls'u *Bir Adalet Teorisi*'nde yer alan fark ilkesini neden uluslararası düzeye de yansıtmadığı konusunda eleştiri yağmuruna tutarlar.²⁶

²²John Rawls, *A Theory of Justice (Revised)*, Cambridge: Harvard University Press, 1999, s.118.

²³John Rawls, *Halkların Yasası*, çev., Gül Evrin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.18.

²⁴Aysel Demir, *John Rawls Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara: Siyasal Yayınevi, 2018, s.162.

²⁵Rawls, *Halkların Yasası*, s.115-128.

²⁶Sanja Ivic, "Rawls's Law of Moral Peoples", *Journal of Humanities and Social Sciences*, 1/2 (2007), s.284-

Elbette Rawls'un nesiller arası fark ilkesini kullanmak istememesinin nedenleri vardır. Fark ilkesi ona göre, nesilden nesile tasarruf sorununa uygulandığında koşulları yeterince iyileştirmek için yeterli tasarruf sağlamamaktadır. İyi düzenlenmiş toplumun temel kurumları ile tasarruf, bir neslin önceki nesilden devraldığından daha fazlasını bir sonraki nesle aktardığı durumları ifade eder. Adil tasarruf ilkesini benimseyen her nesil, kendinden sonra gelenlere katkıda bulunur. Daha sonraki nesillerin, en şanssız önceki neslin durumuna yardım etmesinin hiçbir yolu yoktur. Dolayısıyla fark ilkesi, kuşaklar arası adalet sorunu için geçerli değildir.²⁷ Kısaca Rawls'a göre fark ilkesi, gelecek nesiller için tasarruf yaratma ihtimalini safdışı bıraktığı için kaynakların nesiller arasında yeniden dağıtımına yeterli gelmeyebilir. Kaynakların adil olarak dağıtımını sağlamak için adil tasarruf ilkesi göz önüne alınmalıdır ki Rawls, her neslin gelecek nesiller için kendi kaynaklarını paylaşması gerektiğini söyler. Ancak bu paylaşımında tasarruf ilkesinde bir oran vermez, daha çok paylaşımın etik yönüne dikkat çeker ki bu da doğrudan iklim adaletini sağlamada yapılan anlaşmalar ile paralellik gösterir.

Rawls'un dağıtıcı adalete ilişkin olarak ortaya koyduğu fark ilkesi, en kötü durumda olanın şartlarını iyileştirmek üzere eşitsiz bir dağılımın meşru kabul edileceğine dikkat çekmektedir. Bu ilkeyle bağlantılı olarak iklim adaletinin özü, şartları dengeleme talebi olarak düşünülebilir. Az gelişmiş ülkelerin uğradığı kayıp ve zararın giderilmesi, adaptasyon maliyetlerinin karşılanması, teknolojik ve finansal destek sağlanması temeldir. Buna göre, Rawls'un uluslar ve uluslararası ile nesiller arası adalet bakışı çerçevesinde, *Bir Adalet Teorisi ve Halkların Yasası* adlı eserleri, toplumların sürdürülebilir ve daha adil bir geleceği hayata geçirmelerini sağlayacak bir yapı öne sürer. Adil bir topluma ulaşmak için de fırsatların genişletilmesini ve kaynak eşitsizliklerinin azaltılması gerektiğini savunur.²⁸

Sonuç

Çağımız insanı, iklim değişimi nedeniyle ortaya çıkan iklim krizini felsefi olarak hem varoluşsal hem siyasi hem de etik sınırları içinde sorgulamalıdır. İlkçağdan itibaren doğayı, evrenin özünü anlamaya çalışan insan, çağlar ilerledikçe kendi var oluş çabasında doğanın dengesini bozmuş ve sonuçta doğa, iklimdeki olumsuz değişimlerle insana geri dönmüştür. İnsan bu çıkmazdan en başta doğayı koruyarak, daha sonra kendini ve diğer nesilleri koruyacak önlemler alarak kurtulabilir. Bu konuda özellikle Aristoteles, Kant, Rawls gibi düşünürlerin etik ve siyasi teorileri hem nesiller arası adalet hem de uluslararası evrensel önlem ve çözümler konusunda oldukça faydalı fikirler sunmaktadır. Bu fikirler iklim adaletinin sağlanmasında, siyasal yapının ve yasal düzenlemelerin şekillenmesinde yol gösterici araçlardır.

İklim değişikliğinin yol açtığı sorunlar küresel olarak doğayı ve toplumları olumsuz etkilemektedir ama ne yazık ki iklim değişikliğinin ortaya çıkma nedeni, Antropojen faaliyetlerdir. Dolayısıyla, iklim değişikliğinin temeli de yine insana dayanmaktadır. Bu düşünce IPCC'nin 2007 yılında yayımlanan 4. Değerlendirme Raporunda (AR4) açıkça belirtilmiştir. Raporda, insan kaynaklı iklim değişikliğinin varlığı net bir şekilde ifade edilmiştir. Buna ek olarak IPCC, bu raporda küre-

295.

²⁷ John Rawls, *A Theory of Justice*, s.253-254.

²⁸ Riley E. Dunlap ve Robert J. Brulle, *Climate Change and Society: Sociological Perspectives*, Oxford: Oxford University press, 2015, s.136.

sel ısınmanın %90 ihtimalle insan kaynaklı olduğunu da vurgulamıştır.²⁹ Doğa, kendine zarar verenleri bir anlamda cezalandırmaktadır. Görüldüğü üzere, daha çok insan nedeniyle ortaya çıkan iklim krizi, yine insanın dünü, bugünü ve yarınlarını çöküşe uğratma tehlikesini de içinde barındırmaktadır.

Artık bu krizin önüne geçmek için, sınırları aşan iklim değişikliğini azaltmak için sözde değil, özde önlemler alınması ve bunun tüm devletler tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Konforlu yaşam için daima daha fazlasını isteyen ve bunu yaparken de doğaya fazlasıyla zarar veren gelişmiş ülkeler, lüks isteklerini bir köşeye bırakarak sera gazı salımlarını azaltmak için sorumluluklarını yerine getirmelidir. Ekonomik kaygılarla hareket eden gelişmiş ülkeler, Atmosferi haksız bir biçimde kirletirken, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerin haklarını göz ardı etmişlerdir. Bu ne adil ne de etik bir durumdur. Aynı zamanda iklim değişikliği konusunda var olan adaletsizliğin hem ulusal hem de uluslararası alanda nasıl ortadan kaldırılacağı, sorumlulukların nasıl paylaşılacağı sorununu da ortaya çıkarmıştır. Özellikle bu konuda, devletler, STK'lar, çok uluslu şirketler, uluslararası organizasyonlar gibi kollektif hareket etmesi gereken aktörlere büyük görevler düşmektedir. Bu aktörler, ortak ama farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi çerçevesinde hareket ederek sera gazı salımlarının azaltılması, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve adaptasyonu için gerekli finansmanın sağlanması konusunda iş birliğinde olursa, iklim adaletinin sağlanmasına önemli katkı sağlayacaklardır.

Bununla birlikte, özellikle sera gazları çerçevesinde, karbon salımı konusundaki günümüze kadar yürütülen çabaların tam anlamıyla başarılı olamadığı, konuşulanların sadece masada kaldığı iddia edilebilir. Gelişmiş, güçlü ve zengin ülkelerin ürettiği sera gazı salımlarına yasal bağlayıcılıklar getirilmediği sürece, iklim değişikliğinden zarar görenlerin haklarını korumada yetersiz kalınacaktır. Paris Anlaşması, her ne kadar iklim değişikliği çerçevesinde iklim adaletinin uygulanması için bir dönüm noktası olsa da bu anlaşma ile ulusların çıkarları zaman zaman çatışmaktadır. Tedbirlerin yerelden-ulusaldan başlayıp küresel alana genişletilmesini öngören bu anlaşma, uluslararası çıkar çatışmaları nedeniyle tam anlamıyla içselleştirilememiştir. Bu bakımdan Paris Anlaşması, her ne kadar iklim adaleti çerçevesinde bir dönüşümün başlamasına kapı açsa da büyük çözümler getirdiği söylenemez.

Unutmayalım ki eşitliği ve adaleti hak bağlamında yasal araçlarla sağlamadıkça çözüm önerileri sadece öneri olarak kalacaktır.

Kaynakça

- Akkuş, Aygül. "Küresel Güney Bağlamında İklim Etiği ve İklim Adaleti Uygulamaları". *Cappadocia Journal of Area Studies (CJAS)*, 3/2 (2021): 200-215.
- Aristoteles. *Nikomakos'a Etik*. Çev., Saffet Babür. Ankara: Ayraç Yayınevi, 1998.
- Bilben, Merve Suzan Ilık. "Yeni Bir Toplumsal Düzenin Doğum Sancısı: İklim Adalet(sizli)ği ve Hak Temelli Yaklaşımın Önemi". *Mediterranean Journal of Humanities*, 8/1 (2018): 213-226.

²⁹IPCC, "Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change: Summary for Policymakers", *The Physical Science Basis*, der., Sule Dan-maigona Solomon, vd. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2007.

- Brown, Lester R. *Dünyayı Nasıl Tükettik?*. Çev., M. Fehmi İmre. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2006.
- Buchanan, Neil. "What do We Owe Future Generations?". *The George Washington Law Review*, 5/6 (2009): 1237-1297.
- Davidson, Marc David. "How Fairness Principles in the Climate Debate Relate to Theories of Distributive Justice". *MDPI Sustainability*, 13/7302 (2021).
- Demir, Aysel. *John Rawls Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Siyasal Kitapevi, 2018.
- Demir, Aysel. *Kant Ahlak Siyaset*. Ankara: Siyasal Kitapevi, 2020.
- Dunlap, Riley E. ve Robert J. Brulle. *Climate Change and Society: Sociological Perspectives*. Oxford: Oxford University press, 2015.
- IPCC, "Working Group II Contribution to the IPCC 6th Assessment Report". *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Valnurability*. 2022.
- IPCC. "Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change: Summary for Policymakers". *The Physical Science Basis*. Der., Solomon, Sule Dan-maigona, Dawei Qin, Martin Manning, Zena Chen, Melinda Marquis, Kristen B. Averyt, Melinda Tignor ve Henry L. Miller. Cambridge and New York: Cambridge University, 2007.
- Ivic, Sanja. "Rawls's Law of Moral Peoples". *Journal of Humanities and Social Sciences*, 1/2 (2007): 284- 295.
- Kalhoff, Angela. "John Rawls and Claims of Climate Justice: Tensions and Prospects". *New Perspectives on Distributive Justice*. Editors: Manuel Knoll, Stephen Snyder ve Nurdane Şimsek, Berlin: DeGruyter Publishing, 2019.
- Kant, Immanuel. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çev., İoanna Kuçuradi. Ankara: Felsefe Kurumu Yayınları, 1995.
- Kant, Immanuel. *Perpetual Peace and Other Essays on Politics. History and Morals*. Çev., Ted. Humphrey, Cambridge: Hackett Publishing, 1983.
- Pieper, Annemarie. *Etiğe Giriş*. Çev., Gönül Sezer ve Veysel Atayman. Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Platon, *Devlet*. Çev., Sabahattin Eyüpoğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1995.
- Rawls, John. *A Theory of Justice*. Cambridge: Havard University Press, 1999.
- Rawls, John. *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press, 1971.
- Rawls, John. *Halkların Yasası*. Çev., Gül Evrin. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Toprakkaya, Arslan. "Adalet Bağlamında Platon Aristoteles Karşılaştırması". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6 (2009): 628-633.
- United Nations. *Paris Agreement*. 2015.